

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ, МОЛОДІ
ТА СПОРТУ УКРАЇНИ**

Д. І. Дема, О. М. Віленчук, І. В. Дем'янюк

СТРАХОВІ ПОСЛУГИ

Навчальний посібник

Друге видання, перероблене та доповнене

За загальною редакцією кандидата економічних наук,
професора **Д. І. Деми**

Київ · Алерта · 2013

УДК.368
ББК 65 9 (4 укр) 27
Д 30

Гриф надано Міністерством освіти
і науки України № 1/П-9031 від 29.09.10

Рекомендовано

Міністерством освіти і науки України як навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів, які навчаються за освітньо-професійною програмою бакалавра з напрямку підготовки “Фінанси і кредит”

Автори книги:

- Дема Д. І.** – кандидат економічних наук, професор, завідувач кафедри фінансів і аудиту Житомирського національного агроекологічного університету;
Віленчук О. М. – кандидат економічних наук, доцент кафедри фінансів і аудиту Житомирського національного агроекологічного університету;
Дем’янюк І. В. – старший викладач кафедри фінансів і аудиту Житомирського національного агроекологічного університету.

Рецензенти:

- Осадець С. С.** – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри страхування ДВНЗ “Київський національний економічний університет ім. Вадима Гетьмана”;
Борисова В. А. – доктор економічних наук, професор кафедри фінансів Сумського національного аграрного університету;
Петрук О. М. – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри фінансів Житомирського державного технологічного університету.

Страхові послуги: навч. посібник / Д. І. Дема, О. М. Віленчук, І. В. Дем’янюк; за заг. ред. Д. І. Деми. – К.: Алерта, 2013. – 484 с.

Навчальний посібник підготовлено відповідно до діючої програми “Страхові послуги”. У навчальному посібнику обґрунтовано теоретичні основи розробки, формування та реалізації страхової послуги на страховому ринку України. Основну увагу зосереджено на висвітленні питань щодо надання страхових послуг з особистих та майнових видів страхування й страхування відповідальності. Послідовність викладання навчального матеріалу забезпечує можливість ознайомлення з широким спектром страхових послуг, які надаються на вітчизняному та світовому ринках страхування. Авторами начального посібника приділено значну увагу оволодінню студентами теоретичним матеріалом та практичними навиками страхової діяльності. З цією метою в кінці кожного розділу запропоновано студентам практикум для самостійного опрацювання.

Навчальний посібник розроблено для студентів вищих навчальних закладів економічних спеціальностей. Він може бути корисним для викладачів, слухачів шкіл та інститутів підвищення кваліфікації, працівників страхових компаній, а також всіх тих, хто цікавиться проблемами та перспективами розвитку страхової справи.

ББК 65 9 (4 укр) 27

ISBN

© Дема Д. І., Віленчук О. М., Дем’янюк І. В., 2010
© Житомирський національний агроекологічний університет, 2010
© Дема Д. І., Віленчук О. М., Дем’янюк І. В., 2013 зі змінами
© Видавництво: “Алерта”, 2013.

З М І С Т

Вступ	7
Змістовний модуль I	
ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ РОЗРОБКИ, ФОРМУВАННЯ ТА РЕАЛІЗАЦІЇ СТРАХОВОЇ ПОСЛУГИ НА СТРАХОВОМУ РИНКУ УКРАЇНИ	11
Розділ 1. Сутність страхової послуги, її необхідність в умовах ризикогенного середовища	11
1.1. Соціально-економічна сутність та зміст страхової послуги	11
1.2. Ринок страхових послуг: сучасний стан та перспективи розвитку	14
1.3. Правові засади регулювання ринку страхових послуг в Україні	24
ПРАКТИКУМ	28
Розділ 2. Послідовність розробки, формування та реалізації страхових послуг на страховому ринку України	33
2.1. Етапи розробки, формування та реалізації страхових послуг кінцевому споживачу	33
2.2. Інновації на ринку страхових послуг	39
2.3. Роль страхових посередників в системі реалізації страхових послуг	43
ПРАКТИКУМ	49
Розділ 3. Порядок укладання та ведення страхової угоди	56
3.1. Етапи формування страхової угоди між учасниками процесу страхування	56
3.2. Порядок укладання та дії договору страхування	58
3.3. Правила страхування	64
ПРАКТИКУМ	66
Змістовний модуль II	
СТРАХОВІ ПОСЛУГИ З ОСОБИСТИХ ВИДІВ СТРАХУВАННЯ	70
Розділ 4. Страхування життя і пенсій	70
4.1. Загальна характеристика особистого страхування	70
4.2. Страхування життя на випадок смерті	72
4.3. Основні умови страхування на дожиття	75
4.4. Змішане страхування життя	78
4.5. Страхування додаткової пенсії	79
4.6. Порядок та умови розрахунку тарифів за страхуванням на дожиття і життя	83
ПРАКТИКУМ	88
Розділ 5. Страхування від нещасних випадків	98
5.1. Сутність страхування від нещасних випадків	98

5.2. Обов'язкові види страхування від нещасних випадків	101
5.3. Добровільне страхування від нещасних випадків	109
ПРАКТИКУМ	115
Розділ 6. Медичне страхування	127
6.1. Соціально-економічні передумови розвитку медичного страхування в Україні	127
6.2. Обов'язкове медичне страхування	129
6.3. Добровільне медичне страхування	132
6.4. Медичне страхування громадян, які виїжджають за кордон	138
6.5. Організація медичного страхування у зарубіжних країнах: досвід для України	139
ПРАКТИКУМ	145
Змістовний модуль III	
СТРАХОВІ ПОСЛУГИ З МАЙНОВИХ ВИДІВ СТРАХУВАННЯ ТА ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ	155
Розділ 7. Страхування майна юридичних осіб	155
7.1. Економічні засади страхування майна юридичних осіб	155
7.2. Обов'язкове майнове страхування	156
7.3. Добровільне страхування майна підприємств	158
ПРАКТИКУМ	167
Розділ 8. Страхування майна та відповідальності фізичних осіб	175
8.1. Економічні засади розвитку страхування майна та відповідальності громадян	175
8.2. Добровільне страхування майна громадян	176
8.3. Обов'язкове страхування відповідальності власників собак за шкоду, яка може бути заподіяна третім особам	180
8.4. Обов'язкове страхування цивільної відповідальності громадян України, що мають у власності чи іншому законному володінні зброю, за шкоду, яка може бути заподіяна третій особі або її майну внаслідок володіння, зберігання чи використання цієї зброї	183
ПРАКТИКУМ	185
Розділ 9. Сільськогосподарське страхування	194
9.1. Характерні ознаки прояву ризиків в аграрному секторі та необхідність їх страхування	194
9.2. Страхування врожаю сільськогосподарських культур	200
9.3. Страхування сільськогосподарських тварин	206
9.4. Організаційні засади розвитку сільськогосподарського страхування в зарубіжних країнах світу	211
9.5. Розвиток системи страхування у лісовому господарстві	215

ПРАКТИКУМ	222
Розділ 10. Страхування технічних ризиків	233
10.1. Сутність та види страхування технічних ризиків	233
10.2. Страхування будівельно-монтажних ризиків	234
10.3. Страхування машин і обладнання	239
10.4. Страхування електронного обладнання	243
ПРАКТИКУМ	246
Розділ 11. Страхування фінансово-кредитних ризиків	255
11.1. Економічний зміст страхування фінансово-кредитних ризиків	255
11.2. Добровільне страхування фінансових ризиків	256
11.3. Страхування кредитних ризиків	260
11.4. Страхування депозитів	266
11.5. Страхування фінансових гарантій	268
11.6. Добровільне страхування ризику втрати права власності та інших майнових прав (титульне страхування)	269
ПРАКТИКУМ	272
Розділ 12. Страхування відповідальності	282
12.1. Економічний зміст страхування відповідальності	282
12.2. Поняття та види страхування цивільної відповідальності	283
12.3. Страхування відповідальності роботодавців	286
12.4. Страхування відповідальності виробника (продавця) товарів, виконавця робіт (послуг)	289
12.5. Страхування професійної відповідальності	293
ПРАКТИКУМ	297
Розділ 13. Страхування відповідальності за екологічне забруднення довкілля	305
13.1. Сутність та необхідність розвитку страхування екологічних ризиків	305
13.2. Обов'язкове страхування цивільної відповідальності суб'єктів господарювання, пов'язаних з екологічною безпекою	311
13.3. Обов'язкове страхування відповідальності експортера та особи, яка відповідає за утилізацію (видалення) небезпечних відходів	314
ПРАКТИКУМ	316
Змістовний модуль IV	
ТРАНСПОРТНЕ СТРАХУВАННЯ	324
Розділ 14. Автотранспортне страхування	324
14.1. Сутність та необхідність автотранспортного страхування	324
14.2. Добровільне страхування автомобільних транспортних засобів (авто-каско)	325

14.3. Обов'язкове страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів	333
14.4. Роль та значення МТСБУ у процесі страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів	342
14.5. Добровільне страхування вантажів, які транспортуються автомобільними транспортними засобами	345
ПРАКТИКУМ	350
Розділ 15. Морське страхування	361
15.1. Історичні передумови та економічний розвиток морського страхування	361
15.2. Добровільне страхування водного транспорту (морського, внутрішнього та інших видів водного транспорту)	366
15.3. Страхування вантажів	371
ПРАКТИКУМ	375
Розділ 16. Авіаційне страхування	383
16.1. Економічні та правові засади розвитку авіаційного страхування в Україні	383
16.2. Обов'язкове страхування відповідальності повітряного перевізника за шкоду, заподіяну пасажиром, багажу, пошти й вантажу	386
16.3. Обов'язкове страхування відповідальності експлуатанта повітряного судна за шкоду, заподіяну третім особам	388
16.4. Обов'язкове страхування членів екіпажу повітряного судна та іншого авіаційного персоналу	390
16.5. Обов'язкове страхування повітряних суден	391
16.6. Обов'язкове страхування працівників замовника авіаційних робіт, осіб, пов'язаних із забезпеченням технологічного процесу під час виконання авіаційних робіт	393
16.7. Добровільне страхування авіаційного транспорту	394
ПРАКТИКУМ	400
Відповіді до задач	409
Відповіді до тестів	410
Словник страхових термінів	413
Література	443
Додатки	449

Вступ

Динамізм розвитку трансформаційних змін в усіх сферах людського буття обумовлений широким спектром прояву різноманітних ризиків: природних; антропогенних; екологічних; фінансово-економічних; соціально-психологічних тощо, а також їх впливом на оточуюче середовище. Досягнення сталості соціально-економічного зростання можливе лише за умов ефективного реагування та своєчасної протидії прояву ризикових ситуацій. Необхідною ознакою цивілізованості сучасних економічних процесів є розвиток системи страхування та її складової частини ринку страхових послуг.

Попит на страхові послуги збільшується пропорційно до темпів розвитку підприємницького середовища в країні та економічної активності громадян. Поза всяких сумнівів, кожен підприємець зацікавлений перш за все у збереженні та примноженні власного капіталу під час здійснення виробничо-господарської діяльності. Саме розгалужена система страхових послуг здатна захистити майнові та особисті інтереси фізичних та юридичних осіб під час невизначеності та ризикованості. Виходячи з досвіду країн з найвищими стандартами життя (Швейцарії, Японії, США, Канади, а також провідних країн Європейського Союзу), страхування розглядається як незамінний атрибут ринкової економіки. Наявність страхового полісу з того чи іншого виду страхування сприймається як необхідність у повсякденному житті.

Авторами навчального посібника висвітлено широкий спектр теоретичних та методичних аспектів функціонування вітчизняного ринку страхових послуг. Головна мета навчального посібника полягає у розумінні студентами сутності концептуальних основ функціонування ринку страхових послуг, оволодінні знаннями щодо розробки, формування та реалізації страхових послуг на страховому ринку України.

Структура навчального посібника складається з чотирьох змістовних модулів та шістнадцяти розділів. Перший змістовний модуль (розділи 1-3) розкриває соціально-економічну сутність страхової послуги; висвітлює тенденції розвитку вітчизняного ринку страхових послуг; визначає етапи розробки, формування та реалізації страхових послуг кінцевому споживачу; конкретизує шляхи інноваційної діяльності страховиків за умов зростаючої конкуренції на ринку страхових послуг; показує роль страхових посередників у системі реалізації страхових послуг; відображає правові засади регулювання ринку страхових послуг в Україні тощо. У логічній послідовності висвітлено порядок укладання та ведення страхової угоди.

Другий змістовний модуль (розділи 4-6) присвячено питанням надання страхових послуг у сфері особистих інтересів громадян щодо їх життя, здоров'я та працездатності. Страхові послуги з убезпечення життя в Україні поки що знаходяться на початковому етапі свого становлення. На страхування життя припадає лише біля 4 % від загального річного обсягу зібраних страхових платежів страховими компаніями. Це свідчить про нерозкритий потенціал даного сегменту страхового ринку та перспективи формування сучасної соціальної інфраструктури для потенційних страхувальників та третіх осіб (вигодонабувачів). Авторами представленого навчального посібника відображено організаційні засади надання страхових послуг зі страхування життя та його видів, зокрема висвітлено процес страхування життя на випадок смерті, визначено основні умови страхування на дожиття, наведено переваги змішаного страхування життя, обґрунтовано необхідність страхування додаткової пенсії та доцільність розвитку недержавних пенсійних фондів. Розкрито методичні підходи до порядку розрахунку тарифів страхування на дожиття та життя. Описано порядок надання страхових послуг зі страхування від нещасних випадків, а також медичного страхування.

Третій змістовний модуль (розділи 7-13) розкриває сутність надання страхових послуг з майнових видів страхування та відповідальності. У посібнику відображено необхідність страхового захисту майнових інтересів юридичних та фізичних осіб. Висвітлено порядок страхування майна підприємств, визначено переваги та недоліки різних організаційних форм страхування. Приділено увагу питанням добровільного страхування майна громадян, а також страхуванню їх цивільної відповідальності.

Процес аграрного виробництва завжди супроводжується наявністю різноманітних ризиків, що потребує вжиття заходів щодо мінімізації непередбачених збитків за допомогою страхування. Так, у розділі 9 розкрито питання надання страхових послуг: зі страхування сільськогосподарських культур; багаторічних насаджень та страхування сільськогосподарських тварин, особливо з огляду на прийнятий Закон України "Про особливості страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою". Висвітлено організаційні засади розвитку сільськогосподарського страхування в зарубіжних країнах світу. Обґрунтовано необхідність розвитку системи страхування у лісовому господарстві.

За останні роки все більшим попитом користуються страхові послуги зі страхування технічних ризиків. У 10 розділі висвітлюється порядок надання страхових послуг зі страхування будівельно-монтажних ризиків, страхування машин і обладнання та страхування електронного обладнання.

Функціонування фінансово-економічних інституцій зумовлює значну кількість ризиків, що потребує вивчення причин їх виникнення та мінімізації за допомогою страхування. У розділі 11 розкрито сутність фінансово-економічних ризиків, зокрема висвітлено порядок надання страхових послуг зі страхування фінансових ризиків, кредитних ризиків, депозитів, фінансових гарантій, страхування ризику втрати права власності, а також інших майнових прав (титульне страхування).

Вагоме місце у структурі надання страхових послуг посідає страхування відповідальності. З огляду на це, значну увагу приділено таким видам страхування, як цивільної та професійної відповідальності перед третіми особами. Автори посібника вважають, що зважаючи на посилення екологічної кризи в країні, необхідно висвітлити питання щодо страхування відповідальності за забруднення довкілля, страхування цивільної відповідальності суб'єктів господарювання, пов'язаних з екологічною небезпекою, обов'язковому страхуванню відповідальності експортера тощо.

Четвертий змістовний модуль (розділи 14-16) присвячено висвітленню питань, пов'язаних з умовами надання страхових послуг у сфері транспортного обслуговування. Ризикогенність усіх видів транспорту постійно перебуває на небезпечному рівні для оточуючого середовища. У зазначених розділах розкривається зміст таких страхових послуг, як: добровільне страхування автомобільних транспортних засобів (авто-каско); обов'язкове страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів та добровільне страхування водного транспорту різних видів страхування цивільної авіації.

Структура навчального посібника формується у певній послідовності, кожен з розділів розпочинається з обґрунтування сутності організації страхового процесу між суб'єктами страхування. Викладання навчального матеріалу здійснюється у відповідності до Законів України та Постанов Кабінету Міністрів України щодо надання страхових послуг з обов'язкових видів страхування, а також відповідних Правил страхування при реалізації страхових послуг з добровільних видів страхування. Вибір такого стилю викладання обумовлений необхідністю усвідомлення студентами процесу розробки, реалізації та споживання страхових послуг потенційними страхувальниками на страховому ринку України.

У кінці кожного з розділів запропоновано практикум, який складається з контрольних запитань і тематики рефератів для опрацювання на практичних заняттях та самостійної роботи. З метою практичного оволодіння студентами технікою страхування на підставі засвоєного теоретичного матеріалу запропоновано перелік задач та тестових завдань.

Автори сподіваються, що друге видання переробленого та доповненого навчального посібника з дисципліни “Страхові послуги” сприятиме підвищенню рівня підготовки економістів у сфері культури споживання страхових послуг, особливо, майбутніх керівників, фінансистів, бухгалтерів та аудиторів, які усвідомлюють необхідність зміцнення економічної бази держави та впровадження наукових досліджень з проблем ризикології та використання світового досвіду страхової індустрії.

ЗМІСТОВНИЙ МОДУЛЬ I

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ РОЗРОБКИ, ФОРМУВАННЯ ТА РЕАЛІЗАЦІЇ СТРАХОВОЇ ПОСЛУГИ НА СТРАХОВОМУ РИНКУ УКРАЇНИ

Розділ 1. СУТНІСТЬ СТРАХОВОЇ ПОСЛУГИ, ЇЇ НЕОБХІДНІСТЬ УМОВАХ РИЗИКОГЕННОГО СЕРЕДОВИЩА

1.1. Соціально-економічна сутність та зміст страхової послуги

1.2. Ринок страхових послуг: сучасний стан та перспективи розвитку

1.3. Правові засади регулювання ринку страхових послуг в Україні

1.1. Соціально-економічна сутність та зміст страхової послуги

Соціально-економічна сутність страхової послуги полягає у потребі в страховому захисті. Адже сучасні виклики цивілізації провокують виникнення та реалізацію найрізноманітніших ризиків, зокрема природних, техногенних, антропогенних, виробничих, комерційних, соціальних, психологічних та ін. Сукупність виявлених загроз створює істотну небезпеку не лише для окремої людини або групи людей, а й для всього соціуму та оточуючого середовища.

Людство протягом всього свого існування постійно вдосконалювало механізми та форми захисту від потенційних небезпек. Розвиток сучасних фінансових інституцій, зокрема страхування дозволяє розробляти та пропонувати конкретному споживачеві різноманітні страхові послуги, які будуть здатні захистити його майнові та особисті інтереси в умовах ризикогенного середовища.

В економічній літературі страхову послугу ідентифікують як певний товар, орієнтований на задоволення попиту у страховому захисті. У цьому контексті страховий захист розглядається як страхове покриття, тобто зобов'язань страховика, спрямованих на забезпечення вимог страхової послуги, кількісні межі якої визначаються страховим полісом¹.

У більш широкому значенні страхова послуга – це сукупність видів і умов страхування, які пропонуються страховою компанією юридичним та фізичним особам. У цілому страхова послуга – це така діяльність, яка повинна і може виконуватись в інтересах страхувальника, а також

---

¹Страховання: підручник / В. Д. Базилевич, К. С. Базилевич, Р. В. Пікус [та ін.]; за ред. В. Д. Базилевича. – К.: Знання, 2008 – С. 516.

забезпечувати його потреби у страховому захисті та слугувати для:

- створення привабливого і доступного для страхувальників ринку страхових послуг, перетворення страхування в ефективну складову соціального захисту населення;
- забезпечення шляхом страхування реальної компенсації збитків, завданих стихійним лихом, катастрофами та аваріями природного та техногенного характеру, що дасть можливість зменшити навантаження на державний бюджет, підприємства та сімейний бюджет;
- збільшення інвестиційних можливостей страховиків, впровадження систем мотивацій, їхньої інвестиційної діяльності, перетворення накопичувальних страхових резервів у надійне джерело інвестування національної економіки.

Розглядаючи страхову послугу, як товар необхідно зосередити увагу на його специфічних властивостях.

По-перше, купуючи страхову послугу страхувальник може розраховувати на реальне відшкодування у разі настання страхової події. Страховик, реалізуючи страхову послугу, бере на себе певний обсяг відповідальності перед страхувальником або третьою особою (вигодонабувачем) згідно умов договору страхування. Природа взаємовідносин між страховиком та страхувальником складається таким чином, що страховик зобов'язується відшкодувати збитки за умов настання страхової події, а страхувальник оплачує право отримати відшкодування у випадку настання страхової події.

По-друге, при укладанні договору страхування ні страхувальник, ні страховик не можуть бути зацікавлені у появі страхової події, оскільки для страхувальника це певна втрата темпів свого розвитку, а для страховика додаткові фінансові витрати пов'язані з відшкодуванням збитків спричинених настанням страхової події.

По-третє, страхова послуга не дає можливості оцінити її якість і корисність для споживача при укладанні та дії договору страхування і можливо, навіть, після закінчення терміну якщо страхова подія не відбудеться.

По-четверте, для страхової послуги притаманна така ознака, як мінливість. Для страховика це означає, що він повинен пропонувати на страховому ринку лише ті страхові послуги, які користуються потенційним попитом у страхувальників. Здатність розробляти на пропонувати на ринку високоякісні страхові послуги є ключовим критерієм ефективності роботи страхової компанії.

По-п'яте, розробка тієї чи іншої страхової послуги має відповідати інтересам певного кола страхувальників, які потребують страхового захисту.

Для страховика важливим є проведення чіткої сегментації страхового ринку і визначення переліку страхових послуг, що будуть пропонуватися клієнтам страхової компанії.

У страховій практиці існує два основоположних правила: золоте правило страхувальника та відповідно золоте правило страховика.

Золоте правило страхувальника полягає у тому, що при укладанні договорів добровільного страхування страхувальник зацікавлений у мінімальних розмірах страхових платежах та максимальному розмірі відшкодування у разі настання страхового випадку.

Золоте правило страховика зводиться до наступного: максимально капіталізувати величину страхового платежу та своєчасне їх отримання від страхувальників.

Забезпечення процесу узгодження виявлених суперечностей між страховиком та страхувальником створює фінансово-економічні передумови для укладання та дії договорів добровільного страхування, розвитку ринку страхових послуг, популяризації страхування як ефективного інструмента протидії ризикам.

До основних страхових послуг, що надаються страховими компаніями України відносяться:

- *послуги із особистих видів страхування* – до них належать: страхування життя та його види, страхування від нещасних випадків, медичне та пенсійне страхування;

- *послуги із загальних (ризикованих) видів страхування* – до них належать: страхування майна юридичних та фізичних осіб, страхування сільськогосподарських ризиків, страхування підприємницьких та технічних ризиків, страхування фінансово-кредитних ризиків, автотранспортне страхування, морське й авіаційне страхування;

- *послуги добровільного страхування* – у відповідності до ст. 6 Закону України “Про страхування” добровільне страхування здійснюється на основі договору між страхувальником і страховиком. Загальні умови і порядок проведення добровільного страхування визначаються правилами страхування, які встановлюють самостійно страхові компанії відповідно до вимог Закону України “Про страхування”¹;

- *послуги обов’язкового страхування* – обов’язкові види страхування здійснюються у відповідності до ст. 7 Закону України “Про страхування” та відповідних Постанов Кабінету Міністрів України;

- *посередницька діяльність зі страхування* – передбачена ст. 2 та 15

---

¹ Закону України “Про страхування” [Електронний ресурс]: закон України від 7 берез. 1996 р. № 85/96-ВР [зі змінами станом на 06.09.2012 р.]. – Режим доступу: <http://portal.rada.gov.ua>

Закону України “Про страхування”¹ про укладання страховиком договорів про сумісну діяльність з іншими страховиками;

• *послуги з перестраховання* – регулюються постановою Кабінету Міністрів України № 124 від 4 лют. 2004 р. “Про затвердження Порядку та вимог щодо здійснення перестраховання у страховика (перестраховика) нерезидента”, з урахуванням низки змін і доповнень до цього документа 28.03.2012 р.²

1.2. Ринок страхових послуг: сучасний стан та перспективи розвитку

Забезпечення процесу купівлі-продажу страхових послуг потребує формування страхового ринку, який розглядається як певне суспільне середовище щодо формування попиту та пропозиції на страховий захист, як форми взаємозв’язку суб’єктами страхових правовідносин.

Інтерпретація поняття страхового ринку досить широко представлена у навчальній та науковій літературі. Так, професор С. С. Осадець страховий ринок визначає як сферу економічних відносин, у процесі яких формується попит і пропозиція на страхові послуги та здійснюється акт їх купівлі-продажу³.

Професор В. Д. Базилевич вбачає в страховому ринку частину фінансового ринку, де об’єктом купівлі-продажу виступає страховий захист, формується попит і пропозиція на нього⁴.

Професор В. А. Борисова страховий ринок розглядає як сферу надання послуг зі страхування, яка здійснюється страховими компаніями. Він відображає певну систему економічних відносин між страховиком – продавцем специфічного товару страхового покриття та страхувальником – покупцем цього товару⁵.

Виходячи з вищенаведених трактувань можна констатувати про те, що страховий ринок являє сукупність соціально-економічних відносин з

---

¹ Закону України “Про страхування” [Електронний ресурс]: закон України від 7 берез. 1996 р. № 85/96-ВР [зі змінами станом на 06.09.2012 р.]. – Режим доступу: <http://portal.rada.gov.ua>

² Про затвердження Порядку та вимог щодо здійснення перестраховання у страховика (перестраховика) нерезидента [Електронний ресурс]: постанова КМУ № 124 від 4 лют. 2004 р [зі змінами станом на 28.03.2012 р.]. – Режим доступу: <http://portal.rada.gov.ua>

³ Страхування: підручник / А.Т. Артюх, В.Л. Бабко, Т.В. Бабко [та ін.]; за наук. ред. С.С. Осадець. – [2-ге вид., перероб. і доп.]. – К.: КНЕУ, 2002. – С.76.

⁴ Базилевич В. Д. Страхова справа / В. Д. Базилевич, К. С. Базилевич. – [2-ге вид., перероб. і доп.]. – К.: Т-во “Знання”, КОО, 2002. – С.36.

⁵ Борисова В. А. Страхові послуги: навч. посібник. / В. А. Борисова. – Суми: Довкілля, 2004. – С. 39.

приводу купівлі-продажу страхових послуг, які органічно поєднують інтереси страховиків та страхувальників. Об'єктивною необхідністю формування страхового ринку є всезростаючий попит на страховий захист, за допомогою якого здійснюється диверсифікація майнових та особистих ризиків як у просторі, так і в часі.

Ефективне функціонування ринку страхових послуг неможливе без дотримання певних законів та принципів свого розвитку. Основоположними законами розвитку ринку страхових послуг слід вважати:

- закон попиту та пропозиції;
- закон вартості;
- закон конкуренції.

Закон попиту та пропозиції формує якісне наповнення ринку страхових послуг. З'являються одні та зникають інші страхові послуги у відповідності до потреб страхувальників. Даний закон виступає рушійною силою розвитку страхового ринку, оскільки саме під впливом попиту та позиції на страхові послуги можна досягти необхідного компромісу інтересів між усіма учасниками страхового процесу.

Закон вартості діє через механізм ціноутворення на страхові послуги. Дотримання названого закону має сприяти збалансуванню соціально-економічних інтересів суб'єктів страхового ринку. Для страхувальників ціна страхової послуги має бути адекватною тим ризикам, які передаються на страхування. У той же час для страховика оплата за страхові послуги має забезпечувати необхідний рівень платоспроможності та ліквідності страхової компанії.

Закон конкуренції сприяє підвищенню якості страхових послуг, стимулює розширення меж страхового ринку, розвитку його інфраструктури, забезпечує постійну необхідність до пошуку нових видів страхових послуг, розроблених на інноваційній основі.

До ключових принципів функціонування ринку страхових послуг належать:

- *верховенство права* – надання страхових послуг має здійснюватись у відповідності до Конституції України, Цивільного Кодексу, Законів України, Указів та розпоряджень Президента, Постанов уряду, актів галузевих міністерств та відомств (положення, інструкції, регламенти, правила, статuti) локальні нормативні акти;

- *надійність і гарантія страхового захисту* – система надання страхових послуг страховими компаніями має бути регламентована та забезпечена відповідними гарантіями щодо виконання своїх обов'язків страховиком у разі настання страхового випадку;

- *свобода вибору для страхувальників умов надання страхових послуг, форм і об'єктів страхового захисту* – в умовах лібералізації національної економіки, широкого вибору форм та видів страхового захисту мають бути створені сприятливі умови (доступність інформації щодо діяльності страхових компаній) для потенційних страхувальників в отриманні страхових послуг;

- *стабільність* – забезпечення привабливого та ефективного ринку страхових послуг шляхом створення державою зрозумілих та дієздатних механізмів і правил його функціонування;

- *демонополізація ринку страхових послуг* – з метою посилення конкуренції між страховими компаніями та розширення спектру надання страхових послуг на страховому ринку, держава має не допускати монопольного становища тих чи інших страхових компаній.

Рівень розвитку ринку страхових послуг можна охарактеризувати за допомогою наступних показників:

1. *Кількість укладених договорів страхування* – для кожної страхової компанії цей показник має першочергове значення, оскільки він відображає рівень охопту страхового ринку тим чи іншим страховиком. Зростання кількості договорів страхування означає для страхової компанії, що саме її страхові послуги користуються довірою у страхувальників.

2. *Сума страхових премій* – відображає, наскільки активно страховій компанії вдається реалізовувати свої страхові послуги на страховому ринку.

3. *Сума страхових виплат* – відображає, як страхова компанія виконує свої зобов'язання за укладеними договорами страхування.

4. *Відношення виплат до премій* – показує відсоткове співвідношення між страховими преміями та страховими виплатами за певний період часу (наприклад, один рік).

5. *Страхові платежі на душу населення* – загальна чисельність населення ділиться на суму страхових платежів, отриманих страховими компаніями за певний період часу (наприклад, один рік).

6. *Страхові виплати на душу населення* – загальна чисельність населення ділиться на суму страхових виплат, проведених страховими компаніями за певний період часу (наприклад, один рік).

7. *Обсяг сплачених статутних фондів* – характеризує рівень капіталізації страховика. У відповідності до Закону України “Про страхування”¹ ст. 30 Мінімальний розмір статутного фонду страховика, який займається видами страхування іншими, ніж страхування життя, встановлюється в сумі,

---

¹ Закону України “Про страхування” [Електронний ресурс]: закон України від 7 берез. 1996 р. № 85/96-ВР [зі змінами станом на 06.09.2012 р.]. – Режим доступу: <http://portal.rada.gov.ua>

еквівалентній 1 млн. євро, а страховика, який займається страхуванням життя, – 1,5 млн. євро за валютним обмінним курсом валюти України.

8. *Обсяг сформованих страхових резервів* – основним джерелом формування страхових резервів страховика є страхові премії, сплачені страховальниками у відповідності до діючих договорів страхування.

9. *Сума переданих премій у перестраховання* – у відповідності до Закону України “Про страхування” ст. 30¹, страховик зобов’язаний укласти договір перестраховання, якщо страхова сума за окремим об’єктом страхування перевищує 10 відсотків суми сплаченого статутного фонду і сформованих вільних резервів та страхових резервів.

Ринок страхових послуг в Україні постійно розвивається і має позитивну тенденцію свого розвитку (табл. 1.1). Загальна кількість страхових компаній станом на 31.12.2011 р. становила 442, у тому числі СК “life” – 64 компанії, СК “non-life” – 378 компаній.

Кількість укладених договорів страхування укладених протягом 2007-2011 рр., збільшилась. Так, кількість договорів, крім договорів обов’язкового страхування від нещасних випадків на транспорті, зросла більше, ніж на 10 тис. од., (+49,8 %). Значну кількість договорів за звітний період було укладено з обов’язкового особистого страхування від нещасних випадків на транспорті, їх кількість зросла більше, ніж на 8 тис. од. (+1,4 %).

За 2007-2011 рр. приріст страхових платежів склав 26 %, а страхові виплати зросли на 15,3 %. За 2011 р. валова сума страхових премій склала 22 693,5 млн. грн., валові страхові виплати 4 864,0 млн. грн. Важливим індикатором розвитку страхового ринку є показник рівня валових виплат до премій. Так, це співвідношення у 2011 р. було на рівні лише 21 %, що є найнижчим показником за досліджуваний період. Негативними тенденціями розвитку ринку страхових послуг є скорочення частки страхування у ВВП. Так, якщо у 2008 р. цей показник становив 2,65 %, то у 2011 р. лише 1,7 %.

За досліджуваний період доволі строкато розвивався ринок перестрахових послуг в Україні. Так, якщо сума страхових премій, переданих у перестраховання за 2007-2010 р., збільшилась на 67 %, то в 2011 р. цей показник, у порівнянні з 2010 р., скоротився майже у 2 рази. У той же час компенсовані виплати перестраховиками за 2007-2011 рр. збільшились на 77 млн. грн. (+11,7 %). Разом з цим, необхідно відзначити, що значна сума коштів, переданих у перестраховання, концентрується у нерезидентів, що знижує рівень капіталізації вітчизняних страхових компаній.

---

¹ Закону України “Про страхування” [Електронний ресурс]: закон України від 7 берез. 1996 р. № 85/96-ВР [зі змінами станом на 06.09.2012 р.]. – Режим доступу: <http://portal.rada.gov.ua>

Таблиця 1.1

Динаміка основних показників діяльності страховиків за 2007-2011 рр.

Показники	Роки					
	2007	2008	2009	2010	2011	2011/ 2007
Діючі страхові компанії, од.						
Кількість страхових компаній, в. т. ч.	446	469	450	456	442	99,1
СК "non-life"	381	397	378	389	378	99,2
СК "life"	65	72	72	67	64	98,5
Кількість договорів страхування, укладених протягом звітного періоду, тис. од.						
Кількість договорів, крім договорів обов'язкового страхування від нещасних випадків на транспорті, у т. ч.:	19 757,4	22 788,5	22 343,2	26 340,5	30 224,5	149,8
- зі страховальниками – фізичними особами	16 447,3	18 685,4	19 187,3	231 35,8	26 418,7	160,6
- зі страховальниками – юридичними особами	3 310,1	4 103,1	3 155,9	3 204,7	3 805,8	115,0
Кількість договорів з обов'язкового особистого страхування від нещасних випадків на транспорті	579 587,0	653 168,8	552 629,0	592 771,5	587 768,0	101,4
Страхова діяльність, млн грн						
Валові страхові премії	18 008,2	24 008,6	20 442,1	23 081,7	22 693,5	126,0
Валові страхові виплати	4 213	7 050,7	6 737,2	6 104,6	4 864,0	115,5
Рівень валових виплат до премій, %	23,4	29,4	33,0	26,4	21,4	91,5
Частка страхування у ВВП, %	2,8	2,65	2,0	2,1	1,7	60,7
Перестраховування, млн грн						
Сплачено на перестраховування, у т. ч.:	6 423,90	9 064,6	8 888,4	10 745,2	5 906,2	91,9
- перестраховикам резидентам	5 654,40	8 026,8	7 784,1	9 753,9	4723,5	83,5
- перестраховикам нерезидентам	769,5	1 037,8	1 104,3	991,3	11 82,7	153,7
Виплати, компенсовані перестраховиками, у т. ч.:	654,7	926,6	967,9	508,6	731,6	111,7
- перестраховикам резидентам	329,0	504,7	680,8	219,0	164,8	50,1
- перестраховикам нерезидентам	325,7	421,9	287,1	289,6	566,8	174,0
Сформовані страхові резерви, млн грн						
Обсяг сформованих страхових резервів, у т. ч.:	8 423,3	10 904,1	10 141,3	11 371,8	11 179,3	132,7
- резерви зі страхування життя	991,3	1 609,0	1 789,2	2 185,2	2 663,8	268,7
- технічних резервів	7 432,0	9 295,1	8 352,1	9 186,6	8 515,5	114,6
Активи страховиків та статутний капітал, млн. грн						
Загальні активи страховиків	32 213	41 930,5	41 970,1	45 234,6	48 122,7	149,4
Активи, визначені ст.31 ЗУ "Про страхування"	19 330,3	29 904,9	23 690,9	27 695,0	28 642,4	148,2
Обсяг сплачених статутних фондів	10 633,6	13 206,4	14 876,0	14 429,2	14 091,8	132,5

Джерело: за даними Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг // <http://www.dfp.gov.ua/>

Позитивними аспектами діяльності страховиків є стійке зростання страхових резервів, поліпшується структура якості активів страхових

компаній, що є необхідною умовою стабільного функціонування і розвитку страхової діяльності. Постійно урізноманітнюється асортимент страхових послуг, що надходять на страховий ринок.

У 2011 р., у порівнянні з 2010 р., на 388,2 млн. грн. (-1,7 %) зменшилися обсяги надходжень валових страхових премій, обсяг чистих страхових премій істотно на збільшився – на 4 642,3 млн грн (+34,8 %). Основним фактором зростання чистих страхових премій, у порівнянні з 2009 р. стало зменшення обсягу внутрішнього перестраховування на 5 030,4 млн грн (-51,6 %).

У порівнянні з 2010 р., на 20,3 % зменшилися валові страхові виплати/відшкодування, обсяг чистих страхових виплат зменшився на 20,2 %. На зменшення чистих страхових виплат, в першу чергу, вплинули такі зміни: на 1 215,0 млн грн (-59,5 %) зменшилися виплати зі страхування фінансових ризиків, на 393,8 млн грн (-22,2 %) - зі страхування наземного транспорту, на 103,5 млн грн (-67,6 %) зменшилися виплати зі страхування кредитів. При цьому: на 157,8 млн грн (+20,8 %) збільшилися виплати зі страхування ОСЦПВВНТЗ (пояснюється змінами умов надання страхових послуг з цього виду страхування - збільшенням лімітів відповідальності страховика); на 64,3 млн грн (+57,6 %) - страхування майна: на 48,1 млн грн (більше, ніж у 9 разів) - страхування цивільної авіації.

У 2011 р. мала місце тенденція щодо подальшого зниження рівня як валових, так і чистих страхових виплат: рівень виплат за 2011 р. у порівнянні з 2010 р. продовжував знижуватися з 26,4 % до 21,4 % та з 44,2 % до 26,2 % відповідно. Ця тенденція збереглася за рахунок значного зниження страхових виплат при майже незмінному обсязі надходжень страхових платежів.

Враховуючи всі позитивні та негативні аспекти розвитку ринку страхових послуг в Україні за минулі роки необхідно відзначити, що у порівнянні з країнами Європейського Союзу рівень розвитку вітчизняного ринку страхування знаходиться поки що на етапі свого формування. Так, якщо показник “проникнення страхування” (страхові платежі по відношенню до ВВП) в Україні знаходиться у межах від 2,0 % до 2,65 % (у 2008 р.), то в провідних країнах цей показник перевищує 10 %. Такі статистичні дані свідчать про невикористаний потенціал розвитку та можливості впровадження сучасних інноваційних страхових продуктів для задоволення найширшого кола потенційних страховальників.

Важливими показниками розвитку ринку страхових послуг є середньодушові надходження страхових платежів. Так, за період 2001-2011 рр. вони зросли більше, ніж у 8 разів (табл. 1.2), водночас не відбулося адекватного зростання середньодушових страхових виплат у страхових платежах. Цей показник у 2011 р. склав лише 6 %, проте у розвинутих країнах таке співвідношення сягає 70-90 %.

Динаміка основних показників розвитку страхування в Україні у 2001-2011 рр.

Рік	Страхові платежі на душу населення, грн	Страхові виплати на душу населення, грн	Частка страхових виплат у страхових платежах, %
2001	60,4	8,79	14,5
2002	92,1	11,4	12,4
2003	179	19,9	11,2
2004	396	32,8	8,3
2005	275	40,5	14,7
2006	286	58,6	20,5
2007	388	90,5	23,3
2008	518,3	152,2	29,3
2009	446,0	147,0	33,0
2010	504,4	139,2	27,6
2011	496,0	29,4	6,0

Джерело: за даними Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг // <http://www.dfp.gov.ua/>

Досліджуючи показники розвитку страхового ринку за видами страхових послуг за 2007-2011 рр. (табл.1.3), необхідно зазначити, що у структурі валових премій домінує становище займають добровільні види майнового страхування, а також добровільне особисте страхування, страхування життя, добровільне страхування відповідальності та недержавне обов'язкове страхування.

Існуючий спектр страхових послуг в Україні не в повній мірі відображає сучасні загальноєвропейські тенденції розвитку ринку страхування. Це пов'язано в першу чергу з надзвичайно низьким рівнем розвитку страхових послуг, спрямованих на забезпечення життя громадян. Причинами такого стану є: низький рівень платоспроможності потенційних страхувальників, що суттєво звужує попит на дані послуги; низька інформованість населення про переваги існуючих страхових програм; відсутність достатнього досвіду та висококваліфікованого персоналу щодо впровадження сучасних інноваційних страхових програм, здатних забезпечити життя та здоров'я громадян.

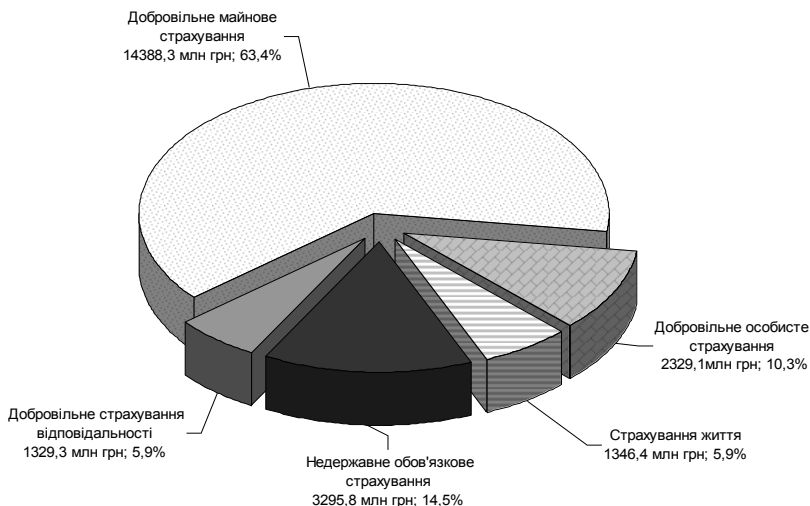
Таблиця 1.3

Показники розвитку страхового ринку за видами страхування за 2007-2011 рр.

Види страхування	Роки														
	2007			2008			2009			2010			2011		
	Премії	Виплати	% виплат до премій	Премії	Виплати	% виплат до премій	Премії	Виплати	% виплат до премій	Премії	Виплати	% виплат до премій	Премії	Виплати	% виплат до премій
Страховання життя, млн грн	783,9	23,9	3,05	1 095,5	37,7	3,44	827,3	62,7	7,58	906,5	52,6	5,8	1346,4	70,6	5,24
Види страхування інше, ніж страхування життя, млн грн у т. ч.:	17 224,3	4 189,0	24,3	22 913,1	7 013,0	30,6	19614,7	6674,6	34,02	22175,2	6052,0	27,29	21347,1	4793,4	22,45
- добровільне особисте страхування	1 021,2	422,9	41,4	1 451,3	586,4	40,4	1442,3	703,4	48,77	1679,1	797,0	47,46	2329,1	928,1	39,85
- добровільне майнове страхування	14 150,9	3 406,0	24,1	18 409,3	5 843,6	31,7	14769,8	5275,9	35,72	16607,5	4360,7	26,26	14388,3	2747,9	19,10
- добровільне страхування відповідальності	592,6	47,1	7,95	1 018,8	34,1	3,3	1080,4	25,7	2,38	1116,1	27,3	2,45	1329,3	32,1	2,41
- недержавне обов'язкове страхування	1 427,2	276,9	19,40	2 016,0	532,1	26,4	2314,7	662,5	28,62	2767,63	862,4	31,16	3295,8	1081,1	32,80
- державне обов'язкове страхування	32,4	36,1	111,42	17,7	16,7	94,4	7,5	7,1	94,66	4,9	4,6	93,88	4,5	4,3	95,56
ВСЬОГО, млн грн (усі види страхування)	18 008,2	4213	23,39	24 008,6	7 050,7	29,37	20442,0	6737,3	32,95	23081,7	6104,6	26,45	22693,5	4864,0	21,43

Джерело: за даними Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг // <http://www.dfp.gov.ua/>

Із наведених даних на рис. 1.1 видно, що структура валових страхових премій у 2011 р. формувалася завдяки наступних видів страхових послуг: добровільне майнове страхування (63,4 %); добровільне особисте страхування (10,3 %); страхування життя (5,9 %); добровільне страхування відповідальності (5,9 %), а недержавне обов'язкове страхування (14,5 %).

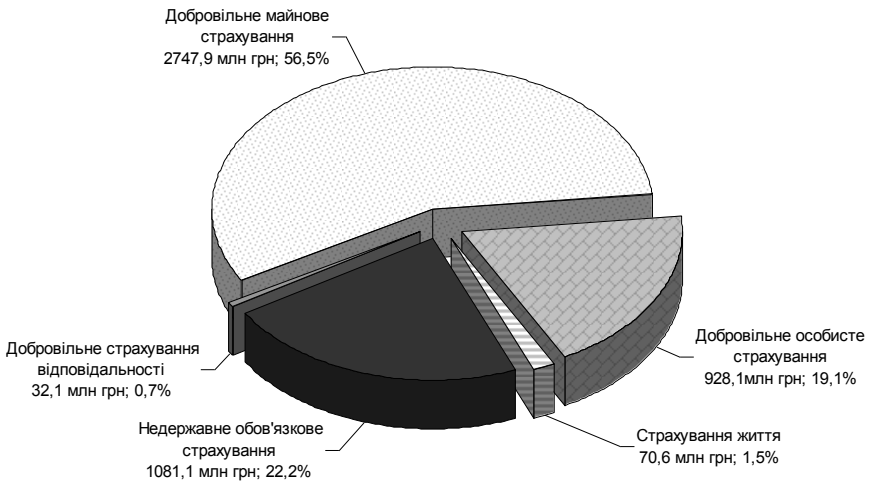

Рис. 1.1. Структура валових страхових премій за 2011 р.

У відповідності до взятих на себе зобов'язань за договорами страхування, страховики здійснюють валові страхові виплати у такому співвідношенні (рис. 1.2): добровільне майнове страхування (56,5 %); добровільне особисте страхування (19,1 %); страхування життя (1,5 %); добровільне страхування відповідальності (0,7 %) та недержавне обов'язкове страхування (22,2%).

Подальший інтенсивний розвиток ринку страхових послуг в Україні можливий за таких умов:

1. *Підвищення страхової культури серед громадян* – ключову роль у розвитку ринку страхових послуг посідають дієздатні громадяни та юридичні особи. Ефективна реклама та роз'яснювальна робота страховиків має сприяти зростанню страхового інтересу серед потенційних страхувальників.

Рис. 1.2. Структура валових страхових виплат за 2011 р.

2. Використання страхування як дієвого інструменту мінімізації ризиків в усіх сферах суспільного життя – з поглибленням трансформаційних перетворень національної економіки страхового захисту потребуватимуть все більше коло страхувальників. Страховий поліс стане невід’ємним атрибутом соціально-економічного життя громадян.

3. Залучення довгострокових фінансових ресурсів, що формуються у сфері страхування та їх трансформацію в реальний сектор економіки – страхові фонди з довгострокових видів страхування являються інвестиційним джерелом у національну економіку. Розширення ринку страхових послуг з страхування життя сприятиме капіталізації вітчизняних підприємств та соціальному захисту громадян, які уклали договір довгострокового страхування життя.

4. Прискорення мобілізації капіталу страхової компанії – одним з визначальних умов конкурентоспроможності страхової компанії на ринку страхових послуг є обсяг сформованого статутного фонду та величини вільних та страхових резервів страховика. Капіталізація страхової компанії є необхідним кроком на шляху до забезпечення платоспроможності та ліквідності страховика.

5. Формування кадрового потенціалу для страхової діяльності – перспективи розвитку вітчизняного страхового ринку потребують підготовки висококваліфіцированих спеціалістів зі страхової справи. З кожним роком у вищих навчальних закладах економічного спрямування

збільшується кількість годин, присвячених викладанню таких дисциплін, як: “страхова справа”; “страхові послуги”; “страховий менеджмент”; “страховий маркетинг” та ін. Постає питання про розширення освітянських програм орієнтованих на широке коло громадян з метою підготовки та перепідготовки кадрів для страхової індустрії.

1.3. Правові засади регулювання ринку страхових послуг в Україні

Збалансований розвиток ринку страхових послуг потребує ефективного втручання держаних інструментів (адміністративних, соціально-економічних, правових та ін.) у формування, розподілу та перерозподілу грошових потоків між учасниками страхового процесу. Необхідність державного регулювання страхової діяльності обумовлена такими причинами.

По-перше, страхування необхідно розглядати як універсальну соціально-економічну та фінансову інституцію, спрямовану на захист особистих (життя, здоров'я й працездатність) та майнових інтересів страхувальників.

Розвиток страхування створює ефективні механізми захисту найрізноманітніших інтересів страхувальників, при цьому мінімізуючи ризики, пов'язанні з додатковими фінансовими видатками державного бюджету.

По-друге, в умовах посиленої конкуренції між страховими компаніями за потенційних клієнтів (страхувальників), актуальним питанням постає забезпечення чесної конкуренції та уникнення монополізму в наданні страхових послуг. У цьому контексті роль державного регулювання полягає у підвищенні вимог до страхових компаній щодо забезпечення в повному обсязі зобов'язань страховиків перед страхувальниками у відповідності до укладених договорів страхування.

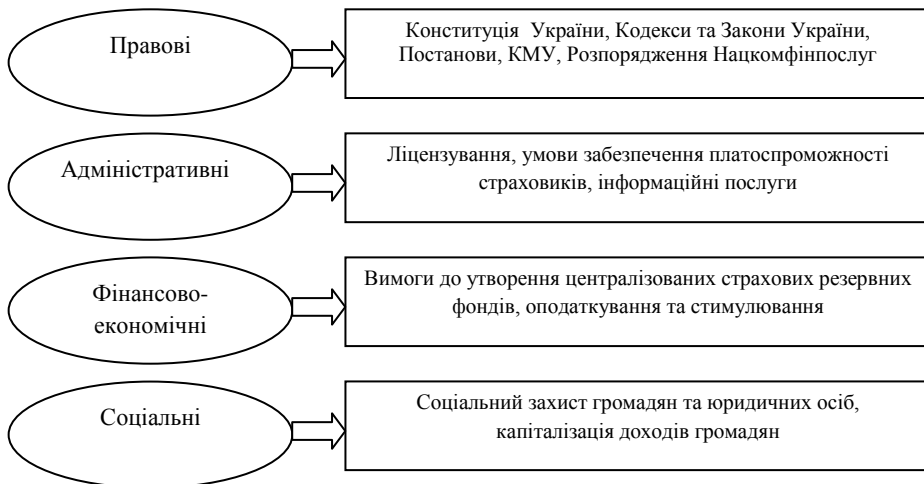
По-третє, стрімкий розвиток науково-технічного прогресу спричиняє появу нових ризиків (екологічних, технологічних, антропогенних та ін.) які несуть загрозу для оточуючого середовища. Такий стан речей потребує прийняття відповідного законодавства (Закони України й Постанови Кабінету Міністрів України) щодо встановлення переліку обов'язкових видів страхування з метою підвищення майнової відповідальності реципієнтів небезпеки. Обов'язкові види страхування мають поширюватись на ті суб'єкти господарювання, які створюють реальну небезпеку для життя, здоров'я та працездатності громадян, а також навколишньому природному середовищу.

По-четверте, функціонування ринку страхових послуг в межах законодавчого поля вимагає прозорості дій страховика та доступу його

(страховика) до достовірної та повної інформації про страхувальника¹. Вітчизняне страхове законодавство має посилюватись у напрямку регламентації прав та обов'язків суб'єктів страхового процесу.

Державне регулювання страхової діяльності включає комплекс методів (правових, адміністративних, фінансово-економічних, інвестиційних й соціальних), спрямованих на розвиток ринку страхових послуг та забезпечення сприятливих умов для проведення страхової діяльності (рис. 1.3).

Рис.1.3. Класифікація методів регулювання страхової діяльності

Правове регулювання страхової діяльності здійснюється на підставі норм, визначених Конституцією України, Податковим Кодексом України, Цивільним Кодексом України, Господарським кодексом України, Повітряним Кодексом України; Законами України: “Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг”; “Про недержавне пенсійне забезпечення” й “Про оподаткування прибутку підприємств”. Базовим законодавчим актом є Закон України “Про страхування”, який регулює відносини у сфері страхування й спрямований на створення ринку страхових послуг, а також посилення страхового захисту майнових інтересів підприємств, установ, організацій та громадян.

Окрім Закону України “Про страхування” законодавче поле формується з низки Законів, що регламентують страхування окремих галузей, видів чи

¹Страхування: підручник / В. Д. Базилевич, К. С. Базилевич, Р. В. Пікус [та ін.]; за ред. В. Д. Базилевича. – К.: Знання, 2008. – С. 545.

підвидів страхування. Це, зокрема, Закони України: “Про обов’язкове страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів”, “Про особливості страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою”, “Про систему гарантування вкладів фізичних осіб” та ін.

Страхова діяльність регламентується також Постановами Кабінету Міністрів України, зокрема, “Про затвердження Порядку та вимог щодо здійснення перестрахування у страховика (перестраховика) нерезидента”, “Про внесення змін до Положення про обов’язкове особисте страхування від нещасних випадків на транспорті”, “Про затвердження порядків і правил обов’язкового страхування у сфері космічної діяльності”, а також міжнародними угодами, підписаними та ратифікованими Україною; Указами Президента; Розпорядженнями Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг.

Правове регулювання страхової діяльності розмежоване між трьома гілками влади: законодавчою, виконавчою та судовою.

Центральним органом виконавчої влади, що здійснює правове регулювання страхової діяльності, є Кабінет Міністрів України. Наглядним органом є Міністерство фінансів України в особі Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг, а також Департамент страхового нагляду.

Окрім зазначених органів регулюючі функції також виконують:

- *Національний банк України* – здійснює валютне регулювання;
- *Державна податкова служба України* – здійснює податкове регулювання;
- *Антимонопольний комітет* – здійснює нагляд за недопущенням монопольного становища тієї чи іншої страхової компанії щодо конкретних видів страхування;
- *Державна служба України з питань регуляторної політики та розвитку підприємництва* – здійснює регуляторну діяльність (інформаційну, правову, консультативну та ін.) на ринку страхових послуг.
- *Національна комісія з цінних паперів і фондового ринку* – здійснює нагляд за акціонерними товариствами.

Адміністративне регулювання здійснюється з метою координації дій між страховими організаціями, страховими брокерами, страхувальниками і державою в особі органу державного нагляду з питань ліцензування та контролю за діяльністю на страховому ринку, а також державних органів антимонопольного регулювання. Основним завданням адміністрування є забезпечення страхового нагляду, тобто здійснення контролю за діяльністю страхових установ, який здійснюється державними органами. Органи

страхового нагляду здійснюють перевірку страхових організацій за їх платоспроможністю, надають рекомендації щодо використання вільних коштів та страхових резервів, видають ліцензії на здійснення певних видів страхування, затверджують тарифи, премії тощо.

Фінансово-економічне регулювання страхової діяльності проводиться заради визначення та встановлення науково обґрунтованої величини централізованих страхових резервних фондів страховикам з метою оптимізації його діяльності та забезпечення надійності страхових операцій. Одним з пріоритетів фінансово-економічного регулювання є фіскальна політика щодо діяльності страховика. Вона має базуватися на врахуванні фінансових інтересів всіх учасників страхового процесу.

Регулювання інвестиційних потоків. У процесі надання страховиком страхових послуг у нього формуються значні фінансові ресурси, які можуть бути трансформовані в інвестиційний потенціал страхової компанії. У відповідності до ст. 31 Закону України “Про страхування”¹, страховик зобов’язаний створювати страхові резерви, достатніх для майбутніх виплат страхових сум і страхових відшкодувань, а також їх правильне розміщення відповідно принципів диверсифікованості, зворотності, ліквідності та прибутковості. Питання інвестиційної активності страхової компанії особливо актуально для довгострокових видів страхування, оскільки лише тривалі страхові платежі (3, 5, 10 і більше років) можуть надати страховику можливість щодо інвестування цих коштів у високоліквідні об’єкти національної економіки й через певний проміжок часу одержати капіталізовані вклади у вигляді страхової ренти.

Соціальне регулювання. Розвиток розгалуженої системи страхування дозволяє покривати найрізноманітніші ризики за рахунок їх передачі (або часткової передачі) страховим компаніям. Виходячи з досвіду зарубіжних країн світу (США, Японія, Німеччина, Франція та Великобританія), саме страхування відіграє надзвичайно велику роль у процесі забезпечення соціального захисту фізичних та юридичних осіб.

Основне призначення соціального регулювання у сфері надання страхових послуг базується на забезпеченні громадян та підприємницьких структур гарантіями захисту їхніх майнових інтересів у разі настання непередбачуваних подій, відшкодуванні понесених ними збитків, а також надати можливість беззбитково займатися комерційною діяльністю й жити без відчуття страху щодо втрати своїх майнових інтересів.

---

¹ Закону України “Про страхування” [Електронний ресурс]: закон України від 7 берез. 1996 р. № 85/96-ВР [зі змінами станом на 06.09.2012 р.]. – Режим доступу: <http://iportal.rada.gov.ua>

ПРАКТИКУМ

План семінарського заняття

1. Страхова послуга як специфічний товар.
2. Аналіз стану основних показників розвитку ринку страхових послуг.
3. Перспективи розвитку ринку страхових послуг.
4. Правове забезпечення ринку страхових послуг.

Теми рефератів

1. Напрями вдосконалення державної політики в галузі страхування.
2. Порівняння ринку страхових послуг України зі страховими ринками розвинутих країн світу.
3. Страхове право України.
4. Необхідність й значення державного регулювання страхової діяльності.
5. Світовий досвід щодо регулювання страхової діяльності.

Контрольні запитання

1. Які основні послуги надають страхові компанії?
2. У чому полягають специфічні властивості страхової послуги як товару?
3. Які принципи функціонування ринку страхових послуг?
4. Які основні умови інтенсивного розвитку ринку страхових послуг в Україні?
5. Охарактеризуйте страхові послуги, що надаються страховими компаніями.
6. Якими показниками характеризується рівень розвитку ринку страхових послуг?
7. Якими об'єктивними причинами зумовлена необхідність правового регулювання ринку страхових послуг в Україні?
8. Назвіть методи правового регулювання страхової діяльності.

Тестові завдання

1. Основними страховими послугами, що надаються страховими компаніями України є:

- а) послуги, пов'язані з кредитуванням суб'єктів підприємницької діяльності;
  - б) послуги, пов'язані з посередницькою діяльністю зі страхування;
  - в) послуги обов'язкового та добровільного страхування;
  - г) послуги, пов'язані з купівлею-продажем цінних паперів;
  - д) послуги, пов'язані з інвестиційною діяльністю.
2. *Страховик, реалізуючи страхову послугу, бере на себе обсяг відповідальності перед:*
- а) страхувальником або вигодонабувачем;
  - б) посередником на фінансовому ринку;
  - в) фізичною або юридичною особою – суб'єктом підприємницької діяльності;
  - г) державою;
  - д) страховими агентами та брокерами.
3. *Основоположними законами розвитку ринку страхових послуг слід вважати:*
- а) Закон грошового обігу;
  - б) Закон ринкової вартості;
  - в) Закон попиту та пропозиції;
  - г) Закони вартості та конкуренції;
  - д) Закон попиту.
4. *До принципів функціонування ринку страхових послуг належать:*
- а) надійність і гарантія страхового захисту;
  - б) стабільність;
  - в) демонополізація ринку страхових послуг;
  - г) страховий інтерес;
  - д) співстрахування та перестрахування.
5. *Рівень розвитку ринку страхових послуг характеризується за допомогою показників:*
- а) виробничої діяльності підприємства;
  - б) конкурентоспроможності;
  - в) суми страхових премій та виплат;
  - г) страхові платежі та виплати на душу населення;
  - д) обсяг сплачених статутних фондів.
6. *Основною умовою інтенсивного розвитку ринку страхових послуг в Україні є:*

- а) підвищення податкової культури серед громадян;
  - б) залучення довгострокових фінансових ресурсів, що формуються у сфері інвестування та їх трансформацію в реальний сектор економіки;
  - в) прискорення мобілізації капіталу компанії;
  - г) формування кадрового потенціалу для підприємницької діяльності;
  - д) використання страхування як дієвого інструменту мінімізації ризиків в усіх сферах суспільного життя.
7. *Мінімальний розмір статутного фонду страховика, який займається видами страхування іншими, ніж страхування життя, встановлюється в сумі, еквівалентній:*
- а) 5 млн. євро за валютним обмінним курсом валюти України;
  - б) 1 млн. євро за валютним обмінним курсом валюти України;
  - в) 1,5 млн. євро за валютним обмінним курсом валюти України;
  - г) 2 млн. євро за валютним обмінним курсом валюти України.
8. *Мінімальний розмір статутного фонду страховика, який займається страхуванням життя, встановлюється в сумі, еквівалентній:*
- а) 5 млн. євро за валютним обмінним курсом валюти України;
  - б) 1 млн. євро за валютним обмінним курсом валюти України;
  - в) 1,5 млн. євро за валютним обмінним курсом валюти України;
  - г) 2 млн. євро за валютним обмінним курсом валюти України.
9. *До послуги з особистих видів страхування належать:*
- а) страхування майна юридичних та фізичних осіб;
  - б) страхування сільськогосподарських ризиків;
  - в) медичне та пенсійне страхування;
  - г) страхування фінансово-кредитних ризиків.
10. *До послуги із загальних (ризикованих) видів страхування належать:*
- а) медичне та пенсійне страхування;
  - б) страхування життя та його види;
  - в) страхування від нещасних випадків;
  - г) страхування підприємницьких та технічних ризиків.
11. *Державне регулювання страхової діяльності в Україні обумовлене наступними причинами:*
- а) розвиток науково-технічного прогресу спричиняє появу нових ризиків, які несуть загрозу для оточуючого середовища;
  - б) функціонування ринку страхових послуг в межах законодавчого поля вимагає прозорості дій страховика та доступу його до достовірної й повної інформації про страхувальника;

- в) залучення довгострокових фінансових ресурсів, що формуються у сфері інвестування та їх трансформацію в реальний сектор економіки;
- г) система надання страхових послуг страховими компаніями має бути регламентована та забезпечена відповідними гарантіями щодо виконання своїх обов'язків страховиком у разі настання страхового випадку.

12. Центральним органом виконавчої влади, що здійснює правове регулювання страхової діяльності є:

- а) Державна служба України з питань регуляторної політики та розвитку підприємництва;
- б) Кабінет Міністрів України;
- в) Департамент страхового нагляду;
- г) Антимонопольний комітет.

13. Наглядовим органом за страховою діяльністю в Україні є:

- а) Міністерство фінансів України;
- б) Державна податкова служба України;
- в) Національний банк України;
- г) Національна комісія з цінних паперів і фондового ринку.

14. Державна служба України з питань регуляторної політики та розвитку підприємництва здійснює регулюючу функцію, яка полягає у:

- а) валютному регулюванні;
- б) податковому регулюванні;
- в) здійсненні нагляду за акціонерними товариствами;
- г) здійсненні регуляторної діяльності на ринку страхових послуг.

15. Фінансово-економічне регулювання страхової діяльності проводиться заради:

- а) координації дій між страховими організаціями, страховими брокерами, страхувальниками і державою в особі органу державного нагляду з питань ліцензування й контролю за діяльністю на страховому ринку;
- б) формування значних фінансових ресурсів, які можуть бути трансформовані в інвестиційний потенціал страхової компанії;
- в) забезпечення громадян і підприємницьких структур гарантіями захисту їхніх майнових інтересів у разі настання непередбачуваних подій за рахунок системи соціального страхування;
- г) визначення та встановлення науково обґрунтованої величини централізованих страхових резервних фондів страховика з метою оптимізації його діяльності та забезпечення надійності страхових операцій.